

Janovicz Júlia

A vallásos attitűdök és a machiavellizmus kapcsolatának vizsgálata

*Szakmailag ellenőrizte: Urbáncs Szabolcs PhD
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pszichológia Intézetének oktatója*

Ahhoz, hogy az ember hasznos, tevékeny eleme legyen a társadalomnak, s adekvát módon tudjon jelen lenni a hétköznapokban az egyénnek el kell sajátítania egyes készségeket, meg kell tanulnia, hogy az élet különböző területein más és más szabályok érvényesek rá; ki kell alakítania egy normarendszert magában, melyek meghatározzák majd gondolkodásmódját, viselkedésmintáit – ilyen megtartó és alakító pillér a vallásosság is. A valláspszichológiában jelenleg is elemi kérdés, hogy milyen faktorok alakítják a különböző vallásos attitűdöket, s hogy melyek azok a vonások, melyek meghatározzák például a vallásos érettséget.

Kutatásom célja, hogy összefüggéseket térképezzen fel a vallásos attitűdök hátterében, hogy melyek azok a meghatározó vonások, amelyek kapcsolatban állnak a vallásossággal.

Kutatásom központi kérdése, hogy miként alakul a machiavellizmus értéke abban a kontextusban, ha a csoportosító tényezőként vallásos attitűdöket jelölünk ki. Ennek vizsgálatára a Dahling-féle Machiavellizmus Skála magyar változatát használtam, a csoportosító változót a Kritika Utáni Vallásosság Skála által definiált vallásos attitűdök alakították.

Összességében kutatásom bekapcsolódik az eddigi szakirodalmi diskurzusba, ahol kirajzolódik egy gyenge, de körülhatárolható kapcsolat a vallásosság, a machiavellizmus között.

1. Bevezető

Életünk során szüntelen találkozunk olyan akadályokkal, olyan megoldásra váró feladatokkal és problémákkal, melyek egyaránt komoly kihívás elé állítják személyiségünket, érzelmi és szellemi intelligenciánkat is. Egy-egy nagyobb döntés meghozatalakor, vagy éppen konfliktushelyzetben, de a szürke hétköznapok mindennapos gyakorlatában is akarva-akaratlan támaszkodunk a bennünk élő normarendszerre, mintákra, megszokásokra, hiedelmekre. Ezek határozzák meg munkamorálunkat, emberi kapcsolataink minőségét, érettségét, de azt is, hogy miként vagyunk jelen a társadalomban, vagy kisebb csoportokban [Berta & Csabai, 2014]. Folyamatos interakcióban vagyunk azokkal az impulzusokkal, melyek a fent említett csoportokból (legyen az munkahelyi, vagy éppen magánéleti kiscsoport) érnek minket, s ahogy ezek a benyomások formálnak bennünket, mi is úgy gyakorlunk hatást környezetünkre [Proshansky, 1983]. Izgalmas jelenség az a kölcsönhatás, mely az ember, s annak környezete között bontakozik ki; mindemellett pedig érdekes

megfigyelni azokat a faktorokat is, amelyek meghatározzák, hogyan építjük be a minket érő ingereket, vagy éppen milyen módon dolgozzuk fel azokat.

Ahhoz, hogy az ember hasznos, tevékeny eleme legyen a társadalomnak, s adekvát módon tudjon jelen lenni a hétköznapokban, szükséges bizonyos alapok letétele. Az egyénnek el kell sajátítania egyes készségeket, meg kell tanulnia, hogy az élet különböző területein más és más szabályok érvényesek rá; ki kell alakítania egy normarendszert magában, melyek meghatározzák majd gondolkodásmódját, viselkedésmintáit [Maccoby, 1994].

Azonban mik is ezek a meghatározó faktorok? Mitől függ, hogy adott helyzetben mely attitűd lesz a hangsúlyos? Jelen kutatásban a vallásosság, a család valamint a machiavellizmus hármására helyezem a hangsúlyt, s azt vizsgálom, hogy miként térnek el a különböző vallásos attitűdök az egyén machiavellista értékeinek szempontjából.

Úgy vélem, hogy bár e változók külön-külön kiterjedt szakirodalmi háttérrel rendelkeznek, s számos kutatás fókuszba helyezte őket, azonban még mindig találhatunk vakfoltokat, melyek mellett nem szabad mérések és vizsgálódások nélkül elhaladnunk, ha valóban az a pszichológia tudományának célkitűzése, hogy minél teljesebb és mélyebb képet kapjunk az emberről, annak viselkedésének miértjeiről, egyes attitűdök, vonások mögöttes tartalmairól.

1.1 A bennünk élő Fejedelem - Machiavellizmus és a machiavellista személyiség

A machiavellizmus mára az egyik legpopulárisabb, s leginkább kutatott témává vált. Érdekes kutatási téma a szociál-, munka- és szervezetpszichológia terén, ugyanis lehetőséget nyújt a munkáltatóknak, hogy feltérképezzék a dolgozók munkamoráljának, vagy csapatmunkában nyújtott teljesítményének mögöttes tartalmait, ezzel árnyalva a dolgozókra kialakult képet, s segédletet nyújtva a szervezeti stratégia, vagy a vezetési stílus alakításához. Azonban a szociálpszichológia mellett a személyiséglélektani kutatásoknak is központi elemét képezheti önmagában is machiavellizmus, vagy mint a sötét-triász egyik összetevője.

A következőkben bemutatom a machiavellizmus történetét, s kutatási eredményeken keresztül ismertetem a machiavellista személyiséget, majd kifejtem miért releváns összetevője szakdolgozatomnak.

1.1.1. A machiavellizmus

A machiavellizmus fogalma Niccolò Machiavelli Fejedelem c. munkájánál gyökerezik. Machiavelli a 16. századi Olaszországban alkotott, s rövid írásaiban, esszéiben taglalta elméleteit arról, hogy a fejedelem/ uralkodó miként képes hatalmát biztosítani és növelni azt kihasználva, hogy ellenségei, vagy barátai gyengébb, vagy kevésbé kompetens stratégiák [Geis, 1994]. Machiavelli tanácsai a hangsúlyt a manipulációra, a cinizmusra helyezik, s arra, hogy miként használjuk ki a másik embert/ csoportot annak érdekében, hogy elérjük saját céljainkat. Ír arról, hogy mi módon mutassuk a „népnek”, azaz a manipulálható egyénnek/ csoportnak azt az arcunkat, melyet az látni akar, s hogyan rendezzük a háttérben hatalmunk, eszköztárunk, kapcsolatitőkéink szálait úgy, hogy a lehető legnagyobb hasznot mi nyerjük el. Tanácsai között áll, hogy hatalomszerzés vagy nyereségszerzés esetén, ha lehet, az erkölcsös utat kell választania az egyénnek, azonban nem szabad megfutamodnia erkölcstelen stratégiák bevetésétől sem, hiszen az alattvalók nem annak az uralkodónak fognak engedelmessé válni, akit szeretnek, hanem annak, akitől félnek [Machiavelli, 1532].

A machiavellizmussal Richard Christie szociálpszichológus kezdett el foglalkozni mélyrehatóbban, s kutatásaiban azt járta körül munkatársaival, hogy kezelhető-e a

machiavellizmus egy önálló, konzisztens személyiségvonásként. Kérdései között szerepelt, hogy ha az egyén egyetért Machiavelli egyik tételével, akkor abból következik-e az, hogy minden machiavellista tétellel egyetért? A machiavellizmus feltárásának előre mozdítására Christie és munkatársai kidolgoztak egy skálát, melynek tételei különböző Machiavelli által megfogalmazott tanok voltak [köztük fordított tételek is], melyeket a kitöltő egyénnek egy 7 fokú skálán kellett pontoznia. Minél magasabb pontszámot jelölt valaki, annál inkább várható volt a Machiavellivel való egyetértés [Christie & Geis, 1970].

A Mach-skála validálásakor és reliabilitásának vizsgálatakor Christie és Geis [1970] azt találta, hogy a Mach-skála nem korrelál sem az IQ-val, a politikai nézetek beállítódásával, a tekintélyelvűséggel, teljesítményigénnyel, valamint a feltűnési vágygal sem. Machiavelli megtagadta azt az elgondolást, hogy az emberekbe vetett alapvető hit és bizalom hasznunkra válhat, így a Mach-skálán magas pontszámot elérő egyéneknek is hasonló gondolkodásmódot tulajdoníthatunk [Geis, 1994].

Azonban mit takar a machiavellista tanokkal való egyetértés, s hogyan nyilvánul ez meg az attitűdökben, s viselkedésben? Christie és Geis 1970-es átfogó tanulmányának kiadását követően napjainkig számos kutató helyezte a machiavellizmust, mint függő változót, kutatásának középpontjába, így jelentős mértékű szakirodalom áll rendelkezésünkre, hogy körvonalazzuk a machiavellista személyiséget.

1.1.2. A machiavellista személy

A kezdeti kutatások legfőbb kérdése az volt, hogy vajon a skálán magas pontszámot elérő „Magas-machok” (az alacsony pontszámot kapott egyének az „Alacsony-machok”) a hétköznapiakban is hajlanak-e arra, hogy machiavellista attitűdöket és viselkedésmódokat mutassanak. Christie és Geis kontesztjáték és Mach-skála, a Rejtett Figura Teszt, s egyéb tesztek felvételével jutottak arra az eredményre, hogy a Magas-machok hajlamosabbak manipulatív tevékenységre, s többféle módon folyamodnak hozzá, mint az Alacsony-machok. Mindemellett, a Mach-skálák nem csupán a manipulálásra való hajlamot, hanem annak eredményességét is előre jelzik, így a Magas-machok feltételezhetőbben effektívebben és sikeresebben manipulálnak, mely képesség már gyermekkorban is megmutatkozhat [Christie & Geis, 1970]. Ezekben a készségekben támogatja a Magas-machokat a jó határérzékük, azaz a tehetség, hogy meglássák meddig mehetnek el egy szituációban anélkül, hogy lebuktatnák saját tervüket. Mindemellett a Magas-machok jó stratégiák, s képesek úgy kommunikálni, hogy az szimpatikus és kívánatos legyen a másik fél számára (Alacsony- és Közepes-machok a legfogékonyabbak a Magas-machok manipulációjára).

A harmadik lényegi különbség, hogy a Magas-machok sokkalta inkább képesek cselekedeteiket és gondolataikat a célra fókuszálni – azaz csak a kidolgozott stratégiára fókuszálnak, s nem engedik, hogy az Alacsony-machokhoz hasonlóan figyelmük dekoncentrálttá váljon olyan tényezőkből fakadóan, melyek nem segítik őket a siker felé. Így például nem figyelnek morális, vagy közösségi szempontokra, képesek ellenállni a külső nyomásnak, nem változtatják meg véleményüket annak érdekében, hogy másoknak megfeleljenek [Geis, 1994].

Deluga [2001] szerint a Magas-machok a rábeszélőképességben is az Alacsony-machok felé emelkednek. Az Alacsony-machok hasonló készség szinttel rendelkeznek, s lehetnek olyan jó rábeszélők és érvelők, mint a Magas-machok, abban az esetben, ha olyasmiről állnak ki, melyben nem hisznek. A magyarázat emögött, hogy ekkor kevésbé vonódik be Énjük, s saját vonásaik, s kevésbé figyelnek azokra a zavaró tényezőkre, melyek elterelhetik figyelmüket a célról, a meggyőzés sikerességéről.

A machiavellista személyiségvonásról el lehet mondani, hogy biztosan kapcsolódik az etikátlan cselekvéshez [Hegarty & Sims, 1978; Tang & Chen, 2008]. Egy kutatásban melyben üzleti szakon hallgató egyetemistákat vizsgáltak, azt találták, hogy a pénz szeretete közvetetten kapcsolódik az etikátlan cselekedetekhez, s a közvetítő elem e két pont között a machiavellizmus volt [Tang & Chen, 2008]. Számos elméleti modell dolgozik azzal a koncepcióval, hogy az etikus/etikátlan cselekedetek háttérében mind egyéni (a személy értékrendje, morális fejlődése, vallásos/ nem vallásos nevelés, stb.), mind szituációs (gazdasági helyzet, társadalmi normák, szociális haló felől érkező befolyás) tényezők megtalálhatók [Schepers, 2003]. Ezen modellek egyikének kidolgozója Ferrell és Gresham [1985], kik tanulmányukban az etikus/ etikátlan cselekedetek meghatározójaként említik az egyéni tényezőket, a környezet beállítódását, valamint az adott cselekedet véghezvitelének lehetőségeit. Emellett Hunt és Vittel [1986] által megalkotott modell négy konstrukciót helyez a középpontba, melyek befolyásolják a döntéshozatalt, így a: személyes tapasztalatokat, továbbá a szervezeti, ipari és kulturális normákat.

Christie és Geis [1970] vizsgálódásainak jelen kutatás szempontjából egyik legérdekesebb eredménye, hogy miként érzékelnek másokat a machiavellisták. A statisztikák szerint a Magas-machok kevésbé voltak képesek megkülönböztetni, hogy ki lehet alacsony-, közepes-, vagy magas-mach, mint az Alacsony-machok, akik pontosan képesek voltak elkülöníteni egymástól mach-érték szerint az egyéneket. A Magas-machok tárgyilagosak, távolságtartóbbak, nem vonják be érzéseiket a döntéshozatalba, így képesek én-szabályozásra, s uralni temperamentumukat, míg az Alacsony-machok szétszórtabbak, könnyen elterelődik a figyelmük, s teljes Én-jükkel vannak jelen, ezáltal könnyebben is kapcsolódnak másokhoz. Ez nem lehet véletlen, ugyanis Machiavelli úgy vélte, hogy a sikerhez és nyereséghez vezető úton a kontroll az egyik legnagyobb támpillér [Jones & Paulhus, 2012]. Erre alapozva Austin, Farrelly, Black és Moore [2007] kimutatták, hogy a machiavellista személyek alacsonyabb emocionális intelligenciával [EI] rendelkeznek, ugyanis a magas EI-t mutató személyek nagyobb hajlamot mutatnak stressz és mások érzelmeinek kezelésére, továbbá képesek felismerni, együtt érezni és támogatóan fellépni a másik személy érzelmeivel való interakció során. Az empátia egy olyan készség, mely segít az interperszonális kapcsolataink elmélyítésében, de kapcsolatban áll a boldogsággal, étellel való megelégedettséggel, pszichés egészséggel, valamint a szociális hálózatunk minőségével [Austin, Saklofske, & Egan, 2005; Austin, Farrelly, Black & Moore, 2007]. Azonban, ha az egyén többszörösen, tudva és akarva cselekszik azzal a céllal, hogy saját érdekeit elérje, mások eszközként való kihasználásával, az emocionális intelligencia, s így az empátia alacsony szintjét is feltételezhetjük a machiavellista egyéneknél [Ali, Amorim & Chamorro-Premuzic, 2009]. Mások érzelmeinek felismerése, a beleérző képesség tehát nem jellemző a Magas-mach személyek esetében [McIlwain, 2003; Szijjártó és Bereczkei, 2013].

A machiavellista személyek megnyilvánulásai a hétköznapiakban, a munkahelyen is megmutatkoznak. Egy szervezetben, csapatban különös fontosságú a csapattagok és dolgozók összehangolt munkavégzése, az eredményesség érdekében, s így fontos elem az információ átadása és megosztása is – ezt alapul véve Liu [2008] kutatásában azt vizsgálta, hogy milyen kapcsolat van az információ megosztási hajlandóság és a machiavellizmus között. Az eredmények azt mutatták, hogy negatív korreláció található ezen két elem között.

Mindezen eredmények mellett a machiavellizmus kapcsolatban áll a morális flexibilitással, valamint a konzervatív értékrendszerrel - mely a kutatásban rokonítva volt a politikai konzervativizmussal, továbbá a konformitással [Jonason, 2015].

Azonban miként, s minek hatására alakul az egyénben a machiavellizmus? Fontos megemlíteni, hogy a machiavellizmus hangsúlyos elemét képezi az úgynevezett sötét triász is, ahol a nárcizmussal és pszichopátiával osztoznak abban a közös nevezőben, hogy mind a három elem központjában megtalálható az érzéketlen manipuláció [Paulhus, 2002;

Furnham, Richards & Paulhus, 2013]. Azonban a machiavellizmus – eltérően a nárcizmustól és a pszichopátiától – nem feltétlenül kizárólagosan genetikai meghatározottságú, hanem környezeti befolyás is megfigyelhető [Vernon, Villani, Vickers, & Harris, 2008; Veselka, Schermer, & Vernon, 2011], azaz tapasztalás révén is alakítható [Jones & Paulhus, 2012]. Genetikai szempontból tekintve egyes kutatók úgy gondolják, hogy a machiavellista személy azért mutatja ezen viselkedésmódokat, mert saját érdekeit, céljait, „genetikai képviselőket” mások manipulációján és kihasználásán keresztül képesek fenntartani adott közegen belül [Szijjártó, 2014].

1.1.3. Machiavellizmus és szülői hatások

A fenti eredményeket tovább vezetve, magától értetődő a család meghatározó szerepe, mint az elsődleges szocializációs terep, s mint az öröklött vonásaink, jegyeink forrása. Machiavellista szülők, a fenti jellemzéssel könnyen mutathatnak olyan szülői jegyeket, melyek elhanyagolással, elérhetetlenséggel, az érzelmi távolságtartással, egy instabil érzelmi állapotot és frusztrált otthoni környezetet teremthetnek, ezáltal kialakítva egy bizonytalan kötődést a gyermekben [Jonason, Lyons & Bethell, 2014; Láng & Abell, 2018]. Az ilyen szülőkről feltételezhetjük, hogy lealacsonyítják és tagadják az érzelmek kifejezésének és megélésének fontosságát, a kötődést pedig a gyengeség jelének tekintik [Ináncsi, Láng & Bereczkei, 2015]. A machiavellista szülői minta, valamint a gyermek fejlődése és későbbi személyiségvonásai közötti kapcsolatot vizsgálva alapvetően két főbb hipotézissel találkozunk. Egyfelől feltételezhetjük, hogy a gyermek a szülői mintát fogja integrálni, s így maga is machiavellista vonásokat fog mutatni a későbbiekben (vagy már gyermekkorban), másfelől pedig feltételezhető, hogy teljesen ellentétes vonásokat és személyiségjegyeket mutatnak majd, mint szülei [Láng & Lénárd, 2014].

A fenti eredmények, korrelációk és személyiségjegyek (nehézség mások érzelmeinek felismerésében, magas izgalmi szintű szituációban is „hideg-vérűek”, mások kihasználása saját céljaik eléréséhez, manipuláció, cinizmus, stb.) egyes kutatók szerint gyökerezhetnek a gyermekkori élményekből [Jonason, Lyons & Bethell, 2014; Kraut & Lewis, 1975; Ojha, 2007]. Alapvetően kevés olyan kutatást ismerünk, mely a machiavellizmus gyökereit vizsgálná az egyénben. Kraut és Price [1976] kutatásukban azt találták, hogy magas Mach-értékű gyermekeknek többnyire a szüleik is magas Mach-értékkel rendelkeztek.

Emögött állhat magyarázatként, hogy a machiavellista szülők által nevelt gyermekek maguk is kevesebb figyelmet szentelhetnek az érzelmeknek, ezáltal kevésbé lesz rájuk hatással mások érzelmi világa. A későbbi évek kutatásai mind azt az eredményt adták, hogy valóban kapcsolat áll fenn a szülői funkcionálás, gondoskodás mértéke és minősége, valamint a machiavellizmus megjelenése között az egyénben [Jonason, Lyons & Bethell, 2014; Láng & Birkás, 2015; Ojha, 2017]. Láng és Abell [2018] például azt találta, hogy intenzívebb szülői konfliktusok, valamint a gyermek kevésbé effektív megküzdési stratégiái distresszt megélve, kapcsolatba állíthatók magasabb Machiavellizmussal, fiúk esetében. Mindemellett egyes elképzelések szerint a szülői bánásmód minősége olyan szempontból is meghatározó a machiavellista jegyek kibontakozásában, hogy ha a szülő elhanyagoló, elutasító bánásmódot közvetít a gyermek felé, az egyfajta védekező függetlenséget fog eredményezni az egyénben. Ez azt jelenti, hogy az egyén el fog nyomni, s lezár magában olyan érzéseket, melyek az elutasításhoz kapcsolódnak [Rohner, Khalque, & Cournoyer, 2005].

A fenti eredményeket megvizsgálva kirajzolódhat előttünk a machiavellizmus egyénben való megjelenése, valamint a családi kapcsolatok és a szülői bánásmód közötti kapcsolat. Magasabb Mach-értékkel rendelkező személyek tehát erős érzelmek jelenléte mellett is

képesek alternatív utakat keresni arra, hogy miként válasszák le az érzelmi intenzitásból fakadó feszültséget gondolataikról, döntéseikről. Az alacsony Mach-értékű egyének gyenge érzelmi stabilitásukból fakadóan könnyebben előntik az érzelmek, így stresszes, vagy pszichésen, érzelmileg megpróbáltató helyzetekben nehezebben gyakorolnak kontrollt érzelmeik felett.

1.2. Megtartó pillérek - A vallásosság

Személyisége fejlődése során az egyén folyamatosan térképezi fel, hogy mik azok a megtartó erők, melyekre egyúttal támaszkodhat, s melyek formálják identitását [Erikson, 1986]. Egy ilyen formáló erő lehet a vallás is, mely számos egzisztenciális kérdésben, politikai és szociális gyakorlatban, hétköznapi attitűdök meghatározójaként van jelen [Duriez, 2006]. A vallás egy olyan komplex jelenség, mely nem pusztán egyéni szinten [személyes hit, saját hit gyakorlata] tűnik fel meghatározó faktorként, hanem egy olyan társadalomszervező erő is, mely kihat a csoportok formálódására, az emberek egymás mellett élésére [Berger, 1967]. A vallás egy olyan elem, mely alapjaiban határozza meg és befolyásolja minden szegletét az egyén életének, mindemellett képes eleget tenni annak a szükségletnek, miszerint vágyakozunk a valahová tartozásra, az életünk értelmének megtalálására, identitásunk keretezésére [Paloutzian, 1999]. Az egyes vallások olyan rendszereket, dogmákat, ideológiákat kínálnak, melyek vezetnek az egyént a hétköznapi életben, s azt is meghatározzák, hogy az egyén milyen minőségben építi be saját konstrukcióiba, az élete során tapasztaltakat [Park, 2007].

Alapvetés, miszerint a legtöbb hívő egyetért abban, hogy saját vallásuk az egyetlen járható út, s minden más felekezet, vagy belső meggyőződés téves, mely nem az ő vallásuk tanait hiszi [Baumeister, 2002], azonban ezen általánosítás ellenére több ellenpéldával is találkozhatunk, ugyanis számos olyan vallásos személy van, akik elfogadják más vallásokkal szemben is. A vallásosság, a lélek, s így a pszichológia kapcsolatát évtizedek óta vizsgálják, s kutatók arra törekednek, hogy minél átfogóbb képet kapjunk a vallásosságról, annak korrelációiról, befolyásáról a személyiségjegyekre, attitűdökre. Bármely vallást [kereszténység, buddhizmus, iszlám] is vesszük alapul, tagadhatatlan a vallásgyakorlás személyiségre gyakorolt hatása [Paloutzian, 1999]. A vallásosság nem csupán eszme- és hitrendszerek struktúráját építi fel az egyénben, hanem azok számára, akik azonosulnak is vallási közösségükkel, identitás-szervező jelentéssel is társul a hit, s eköré konstruálják énkoncepciójukat [Luhaten & Crocket, 1992].

Napjainkra kikristályosodott az eredmény, miszerint a vallásos, hitüket gyakorló személyek jobb és egészségesebb fizikai és pszichés állapotról számolnak be [Koenig & Cohen, 2002], alacsonyabb szerhasználat, kevésbé aktív szexuális élet, továbbá alacsony kortizol szint és vérnyomás jellemző rájuk [Koenig, 2003]. Vallásos serdülők esetében jobb pszichológiai alkalmazkodóképesség, továbbá negatív összefüggés mutatható ki a kockázatvállaló magatartással [Good & Willoughby, 2006]. Mindemellett lényeges, hogy alacsonyabb depresszióérték mutatható ki, a hitüket rendszeresen gyakorló serdülők esetében [Wright és mtsai., 1993]. Azok a kutatások, melyek a vallásos identitás, valamint pszichés egészség kapcsolatát vizsgálták, a magasabb identifikációt alacsonyabb pszichés distresszel, kevesebb depressziós tünettől, valamint fejlett önértékeléssel tudták összekapcsolni [Talebi, Ysseldik, Matheson & Anisman, 2009; Keyes & Reitzes, 2007].

Koenig és munkatársai [1997] kutatásának eredménye azt mutatja, hogy a vallásgyakorlást gyakran alkalmazzák, mint egyfajta megküzdési stratégiát. A szerető, támogató magasabb erőre való hagyatkozás segíti az egyént abban, hogy érzelmileg tudjon alkalmazkodni és megfelelően funkcionálni stresszorokkal teli helyzetben. Az, hogy az egyén

milyen vallásos megküzdési stratégiát alkalmaz, valamint milyen vallásos attitűdöket mutat, meghatározza, hogy miként van jelen a hétköznapokban, stresszel telített szituációkban [Dezutter, 2006; Pargament, 2001]. A vallásos identitás egy olyan stabilitást kölcsönöz az egyén számára hétköznapjaiban, mely amellet, hogy kielégíti a valahová tartozás igényét, támaszt nyújt a bizonytalan, kiszámíthatatlan helyzetekben is [Ysseldyk, Matheson & Anisman, 2010].

Következtethetünk arra, hogy a vallásos beállítottság hatással van a proszociális viselkedésre, azonban Paciotti [2011] egy átfogó kutatásban arra az eredményre jutott, hogy nincs szignifikáns különbség vallásos és nem vallásos egyének között proszociális viselkedés tekintetében, ha a kísérleti helyzet a Diktátor, a Bizalom, vagy a Közjavak játék. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a vallásosság központi meghatározója a megbízhatóságnak, s a bizalomnak [Tan, 2008]. Johnstone [2012] egy átfogó kutatásban kimutatta, hogy a mentális egészség elsődlegesen kapcsolódik a kevesebb negatív személyiségvonáshoz [pl. neuroticizmus, perfekcionizmus], valamint a megnövekedett hajlandósághoz, hogy az egyén megbocsátsón, vagy higgyen egy megbocsátó felsőbb erőben.

A vallásosság hatása az egyén hétköznapi funkcionálására, személyiségjegyeire azonban sokrétű lehet, így fizikai és pszichikai egészségre is lehet egyaránt negatív és pozitív hatással, attól függően, hogy milyen vallási dogmák, tartalmak és gyakorlatok kapcsolódnak hozzá [Kézdy és mtsai., 2010].

A valláspszichológia története során több törekvés is irányult arra, hogy a kutatók és elméletalkotók minél mélyrehatóbban felderítsék milyen formákban, milyen attitűdökhöz, viselkedésmintákhoz, személyiségjegyekhez kapcsolódva jelenik meg a vallásosság.

Erre tett kísérletet Allport is, aki felállította a vallásosság extrinzik és intrinzik motivációjának modelljét. Allport [1967] úgy vélte, hogy az extrinzik motivációval rendelkező vallásos személy inkább *használja* a vallásosságát, tehát azért fordul hitéhez, hogy vigaszt találjon, önigazolást, valahová tartozás – azaz a külsőségekben nyilvánul meg hite, s eszközül szolgál számára. Így például, kizárólag azért jár vallásához kötődő szertartásokra, mert közösségében ez a norma. Ezzel szemben az intrinzik motivációjú egyén inkább törekszik arra, hogy *megélje* vallásosságát; rendelkezik egy interanlizált hitvallással, emellett mélyen elköteleződött, s törekszik ezt beépíteni mindennapjaiba, azaz hite nem csak önmagáról szól.

Maltby és Day [2003] különböző vallásos orientációkat vizsgálva azt találták, hogy az extrinzik orientáció kapcsolatban áll a gyengébb pszichés jólléttel, továbbá hogy ezek az egyének gyakran tekintenek a stresszes helyzetekre úgy, mint fenyegető, szorongató állapotokra, míg az intrinzik orientációjú egyének egészségesebb pszichés jóllétről számolnak be, továbbá a stresszes helyzeteket úgy ítélik meg, mint lehetőséget a fejlődésre és bővülésre. Az intrinzik vallásos elköteleződés emellett kapcsolatban áll az önellfogadással, a szelf-aktualizációval, a személyiség egységességével, míg az extrinzik vallásosságot tekintve negatív kapcsolatot találtak a fenti faktorok korrelációs vizsgálatokor [Singh & Bano, 2017].

A vallásosság egy olyan elem, melyről komplexitásából fakadóan bővebb elméleti háttérrel, korrelációkat is fel lehetne vonultatni, azonban, jelen szakdolgozat limitációit figyelembe véve, a vallásos attitűdök alakulására helyezem a hangsúlyt, ezen belül is David Wulff elmélete képezi a kiindulópontot.

1.2.1. A Wulff-i elmélet és a kritika utáni vallásosság

David Wulff [1997] elmélete szerint minden vallásos attitűd megjelölhető két dimenzió mentén. Az egyik dimenziót az alkotja, hogy az egyén miképp értelmezi a vallásos tartalmakat (szó szerinti, valamint szimbolikus értelmezés), míg a másikat az, hogy milyen mértékben vonja be az egyén transzcendenciát hitvallásába (mennyiben fogadja el Isten létezését, mennyiben tekint autentikus forrásként a Bibliára). Hutsebaut [1966] ezen elméletre alapozva dolgozta ki a Kritika utáni vallásosság skáláját, mely a fenti két dimenzióban gondolkodva négy féle, vallásossághoz kapcsolódó attitűdöt alakít ki.

Az ortodoxiával jellemezhető egyének biztosak vallásos meggyőződéseikben, jó kapcsolatban állnak a transzcendenssel, a Bibliai tartalmakat pedig szó szerint értelmezi, azonban nem veti el a szimbolikus értelmezést sem; mindemellett bizonytalanok és tartózkodóak, ami az új, komplexebb problémákat érinti. Ez az attitűd köthető leginkább a vallásos fundamentalizmushoz [Duriez, 200]. Wulff [1991; 1997] szerint az ortodoxia tartományába tartozó személyek gyakran elutasítják azokat a nézeteket, melyek megkérdőjelezzik a konzervatív eszméket, valamint nehezebben alkalmazkodnak, s rigiditás jellemezheti őket.

A külső kritika mátrixába tartozó egyének inkább szó szerint értelmezik a Bibliai tartalmakat, de tagadják azokat, a transzcendenszt kizárva, a csodák lehetőségét elvetik, s a racionális tudományok, azok eredményei mentén gondolkodnak [Martos és mtsai., 2009]. Wulff meglátásai szerint [1991; 1997], ebbe a tartományba olyan személyek sorolhatók, akik válogatás nélkül vallásellenes orientációkkal rendelkeznek. A külső kritika negyedébe eső személyek tehát, bár kis mértékben dogmatikusak, de kevésbé tisztességesek, valamint gyenge alkalmazkodó képességgel jellemezhetők [Duriez, 2000].

A relativizmus metszetébe tartozó egyén elutasítja a transzcendenszt, azonban szimbolikusan, mitologikusan közelíti meg a vallásos nyelvet és tartalmakat [Horváth-Szabó, 2003; Martos és mtsai., 2009]. Ezek az egyének többnyire szociálisan érzékeny, sokszínű, gyors felfogású személyek [Duriez, 2000].

A második naivitás mátrixába tartozó egyén nyitottabb más megközelítésekre a komplex kérdéskörökben, s hogy a vallással kapcsolatos meggyőződése egy lehetőség a számos más opció mellett, azonban gyengébb kapcsolat köti a transzcendensshez, mint az ortodoxiával jellemezhető egyéneket [Martos és mtsai., 2009].

1.2.3. Vallásosság és machiavellizmus

Flurray és Swingberghe [2016] millennial generációt vizsgálva találta azt az eredményt, hogy nem csupán a szülői, nevelői stílus, hanem a szülők vallásossága is szignifikánsan csökkentette a vizsgált személyek etikátlan viselkedési mintáit. A korábbi kutatásokat vizsgálva eltérő, hogy milyen eredményeket kaptak a vallásosság, valamint az etikátlan viselkedés között [Longenecker, McKinney, & Moore, 2004; Randolph-Seng & Nielsen, 2007; Vitell et al., 2006; Vitell et al., 2005]. Azonban az kimutatható, hogy a machiavellista személyek inkább gondolják úgy, hogy mások manipulatívok, továbbá, hogy kapcsolatot találunk a machiavellizmus, valamint a kevesebb emberiségbe vetett hit között [Abell, Brewer, Qualter & Austin, 2016]. Ennek fényében megfigyelhetünk egyfajta tendenciát, hogy az érzelmileg különálló kapcsolatokat kedvelik a magasabb Mach-értékkel rendelkezők [Ali & Chamorro-Premuzic, 2010], s kapcsolataikban inkább mutatnak elkerülő, bizonytalan kötődési mintákat [Brewer és mtsai., 2018]. Kézdy, Martos és Urbán [2011] kutatásában azonban azt találtam, hogy azoknál az egyéneknél, akik kapcsolati közelségtől diszkomfortot

éltek meg és bizonytalan kötődési stílussal rendelkeztek, kapcsolat volt megfigyelhető az egyénben jelenlévő vallásos kétségekkel.

Ami a Kritika Utáni Vallásosság Skála által definiált vallásos attitűdöket illeti - valamint az ezeket meghatározó két főbb dimenziót, a transzcendencia bevonását és a szimbolikus értelmezést -, korábbi kutatások azt találták, hogy az ehhez kapcsolódó adatok kapcsolatot mutatnak bizonyos értékek preferálásával. Így például magasabb transzcendencia értéket kapott személyek nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a hedonizmusnak, valamint nem voltak jellemezhetőek fokozott ingerkereséssel, továbbá fontosabb volt számukra a tradíció, a konformitás, s inkább kedvelik a rendet és a strukturáltságot, s serdülőkorban inkább hagyatkoznak tekintélyszemélyek, szülők elvárásaira [Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Duriez, 2003]. A szimbolikus értelmezés tengely összefüggésben van az empátias készségekkel, morális kompetenciákkal, s általában kevésbé jellemző rájuk az előítéletesség, a tekintélyelvű nézetek és inkább hajlanak olyan szituációk és információk keresésére, melyek összefügg identitásukkal [Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Duriez, 2004; Martos és mtsai., 2009]. Ennek fényében, valamint a fentebb ismertetett machiavellizmusra vonatkozó eredmények fényében, feltételezem, hogy különbséget fogok találni a különböző vallásos attitűdök között Mach-érték tekintetében.

1.3. Kutatási célkitűzések

A fenti elméleti összefoglalót követően jelen szekcióban ismertetem hipotéziseimet. Kutatásom célja nem más, mint hogy összefüggéseket térképezek fel a vallásos attitűdök hátterében, hogy mik azok a meghatározó vonások, melyek kapcsolatban állnak a vallásossággal, vagy alakítják azt, s hogy miként mutatkozik meg, vagy bontakozik ki egy-egy vallásos attitűd. Jelen kutatásban arra törekedtem választ találni, hogy miként alakulnak a Mach-értékek abban a kontextusban, ha a csoportosító tényezőként vallásos attitűdöket jelölünk ki.

A kutatásban tehát feltételezem, hogy különbség van a Kritika Utáni Vallásosság skálán mért attitűdök között különbség van machiavellizmus értékekben.

2. Módszerek

Ebben a fejezetben részletezem a kutatás eljárásának menetét; ismertetem a vizsgálat során alkalmazott módszereket, valamint az adatfelvételhez használt mérőeszközöket, illetve kitérek a vizsgált személyek jellemzésére is.

2.1 Vizsgálati alanyok

A kutatás kérdőívcsomagját egy online, Google Forms felületen keresztül érhatték el a kitöltők. A kérdőív kitöltésének két feltétele volt: egyrészt olyan személyek vehettek részt a kutatásban, akik elolvasták és elfogadták a kérdőívcsomag elején ismertetett beleegyező nyilatkozatot, valamint azok, akik betöltötték 18. életévüket.

A kérdőívet összesen 225 személy töltötte ki, ebből 38 férfi és 188 nő. Születési időintervallum szerint 146 kitöltő született 1995 után, 53 kitöltő született 1981-1995 között, 19 kitöltő született 1965-1980 között és 8 kitöltő született 1946-1964 között.

A kitöltők körülbelül háromnegyede tartja magát valamilyen vallási felekezethez tartozónak, ebből 132 fő tartozik a Római Katolikus Egyházhoz, 21 fő a Református

Egyházhoz, 3-3 fő a Görög, valamint az Evangélikus Egyházhoz, 2 fő a Püskösdi Egyházhoz. 65 fő azt jelezte, hogy nem tartozik semmilyen vallási felekezethez.

A kitöltők közel fele, 91 fő azt jelezte, hogy nem vesz részt vallási gyakorlatába illeszkedő eseményeken [ima alkalom, mise, istentisztelet, szentségimádás, stb.]. 20 fő hetente többször, 52 fő hetente, 18 fő havonta, 45 fő pedig évente/ főbb vallási események alkalmakor vesz részt vallási gyakorlatába illeszkedő eseményeken.

2.2 Eszközök

A kérdőívcsomagban önbevalláson alapuló kérdőívek találhatók. A hipotéziseim vizsgálatára három, magyar nyelven és mintán validált kérdőívet, valamint egy demográfiai kérdőívet alkalmaztam.

2.2.1. Dahling-féle Machiavellizmus-skála

A machiavellizmust, mint olyat először Christie és Geis kezdte el beemelni a tudományos világba az 1970-es években, s sokáig az általuk fejlesztett Mach-IV skála szolgált annak mérésére, hogy a kitöltő mekkora hajlandóságot, készséget, s képességet mutat manipulálóként való fellépésre [Czibor & Bereczkei, 2011]. Azonban ezen skála számos módszertani kitételben hibásnak mutatkozott, s több kutató is elkezdett új, machiavellizmust mérő skálát kifejleszteni. Dahling, Whitaker és Levy állították elő a Machiavellista Személyiség Skálát [Machiavellianism Personality Scale – MPS], mely validálását követően megbízhatóan mérte a machiavellizmus faktorait amerikai mintán. Ezen skálát validálta magyar mintán Talmácsi és munkatársai [2012]. A Dahling-féle Machiavellizmus skála 15 tételt tartalmaz, s négy faktort mér, így az amoralitást (pl.: „A siker érdekében nem csinálnék semmi olyat, amitől lelkiismeret-furdalásom lenne.”), kontrollérzetet (pl.: „Én határozom meg, hogy mi történik az életemben.”), kontroll iránti vágyat (pl.: „Élvezem, amikor képes vagyok irányítani egy helyzetet.”), valamint a mások iránti bizalmatlanságot (pl.: Nem szeretek csoportok mellett elköteleződni, mert nem bízom másokban.). A mérőeszköz egy öt fokú Likert-skálán mér, melyen a kitöltő bejelölheti, hogy [1] egyáltalán nem ért egyet, [2] inkább nem ért egyet, [3] nem tudja eldönteni, [4] inkább egyetért, vagy [5] teljes mértékben egyetért az állításokkal.

A kérdőívnek, valamint annak alskáláinak megbízhatóságát jelző Cronbach-alfa értékeket az alábbi, 1. számú táblázatban közlöm.

1.táblázat - A Dahling-féle Machiavellizmus Skála belsőmegbízhatóságának Cronbach-alfa értékei

Főskála	Dahling-féle Machiavellizmus Skála			
Belső megbízhatóság	$\alpha=0,75$			
Alskálák	Kontroll iránti vágy	Kontrollérzet	Mások iránti bizalmatlanság	Amoralitás
Belső megbízhatóság	$\alpha=0,74$	$\alpha=0,67$	$\alpha=0,65$	$\alpha=0,66$

Forrás: Talmácsi és mtsai., 2012

2.2.2. Kritika utáni vallásosság skála

A Kritika utáni vallásosság skálát [Post-Critical Belief Scale, PCBS] eredetileg Hutsebaut validálta [1996], magyar vonatkozásban pedig először Horváth-Szabó Katalin foglalkozott a skálával 2005-ben. A skála megalkotói Wulff elméletére alapozva fejlesztették ki a kérdőívet, mely arra épít, hogy a vallásosság megközelítése két dimenzióra alapozható. Az egyik tengely két végpontját a Transzcendens bevonása, valamint a Kizárása, a másik tengelyt pedig a Szimbolikus és Konkrét értelmezés alkotja. A skála tehát azt méri, hogy az egyén elfogadja-e Isten létezését, miként tekint a Bibliára, továbbá, hogy miként, s milyen módon értelmezi és interpretálja a különböző vallási dogmákat, tanításokat és jelenségeket [Martos és mtsai., 2009].

Ezen két dimenzió vizsgálatakor, s az eredmények értelmezésekor 4 vallásossághoz kapcsolódó attitűd körvonalazódik. Egyrészt az Ortodoxia (jellemzője a transzcendencia szó szerinti értelmezése), a Külső kritika (jellemzője a szó szerinti transzcendencia elutasítása), a Relativizmus (a transzcendencia szimbolikus értelmezésének elutasítása), valamint a Második naivitás (a transzcendencia szimbolikus értelmezésének elfogadása) [Martos és mtsai., 2009].

Kutatásomban a Martos és munkatársai [2009] által kidolgozott, rövidített, magyar mintán is validált, 18 tételes Kritika Utáni Vallásosság Skálát alkalmaztam. Az egyes tételekkel való egyetértést a kitöltő egy hét fokú Likert-skálán jelölheti, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem ért egyet az állítással, a 7-es, pedig, hogy teljes mértékben egyet ért.

2.3. Eljárás

A kutatásomhoz összeállított kérdőívsomagot online, a Google Forms [2021] felületén keresztül érhetőek el a kitöltők. A kérdőív kitöltésének két feltétele volt: egyrészt olyan személyek vehettek részt a kutatásban, akik elolvasták és elfogadták a kérdőívsomag elején ismertetett nyilatkozatot, valamint azok, akik betöltötték 18. életévüket. A nyilatkozatban ismertetem kutatásom kérdéskörét, célját és a kérdőív kitöltésének feltételeit. Ismertettem, hogy a kérdőív kitöltése anonim, önkéntes alapú és bármikor megszakítható, valamint biztosítottam a kitöltőket arról, hogy harmadik fél nem fér hozzá a beérkezett nyersadatokhoz. Tájékoztattam őket arról is, hogy az adatokat kizárólag kutatásom statisztikai céljaira, elemzésekre, hipotéziseim tesztelésére használom fel, melyeket szakdolgozatomba építek be. A nyilatkozat végén elérhetővé tettem témavezetőm, valamint saját elérhetőségeimet is, ahol a kitöltők felkereshettek kitöltéssel, kutatással kapcsolatos kérdések, megjegyzések esetén.

Kitöltők eléréséhez a kérdőívet közösségi média platformon (Facebook), azon belül is pszichológia témakörébe tartozó anyagokat megosztó csoportokban, kérdőívkitöltő csoportokban, egyetemi csoportokban osztottam meg.

A válaszok beérkezését követően lezártam a kérdőívemet, így az már nem fogad kitöltéseket. A beérkező adatokat egy Microsoft Excel file-ban összegezte a Google Forms felülete, s ezen a felületen kódoltam át, valamint rendeztem össze az adatokat olyan formátumúra, hogy azt kezelni tudja a továbbiakban használt IBM SPSS Statistics 21 szoftver. A kitöltők adatait ebbe a programba tápláltam be, majd itt hoztam létre a változóimat, az itemek rendezésével alskálákat, továbbá főskálákat

A Kritika Utáni Vallásosság Skála esetében az adatok standardizálására volt szükség, hogy megkaphassam a végleges adatokat, melyek alapján hoztam létre a Vallásos attitűd, csoportosító változót. A kérdőívből beérkező adatok két dimenziót rajzolnak ki, így a

transzcendencia bevonása, valamint a szimbolikus értelmezés dimenziót. Az értékeknek önmagukban nincs jelentőségük, így nem hasonlítható össze egymással egy-egy összetartozó transzcendencia és a szimbolikus értelmezés érték, ugyanígy egy érték önmagában még nem sokat mond arról, hogy milyen mértékű, de mindkét dimenzió belül megmutatják, hogy ki milyen pozíciót foglal el a többiekhez képest. A két dimenzió értékeinek kiszámolására jelen vizsgálatban Microsoft Excel programot használtam [Martos Tamás munkája], mely a fenti eljárás alapján [ld. Martos et al, 2009] egyszerűsített eljárást alkalmaz. Ennek során a válaszbeállítódásokra korrigált értékek súlyozott átlagaként számítjuk ki a két dimenziót, ahol a tételek súlyozására az átlagos magyar struktúrán nyert faktorsúlyokat használjuk. Az így kapott dimenziók ugyan nem teljesen korrelálatlanok, de jó közelítéssel megfelelnek a faktoranalitikus eljárással számítható értékeknek.

Az Excel programban kapott TR és SYM értékeket az IBM SPSS Statistics 21 programban standardizáltam, s az így kapott Z-értékek alapján soroltam be a vizsgált személyeket a Kritika Utáni Vallásosság Skálában megjelölt csoportokba (ortodoxia, második naivitás, kritika utáni vallásosság, relativitás).

Ezt követően elvégeztem az adattisztítást, kiválogattam, valamint megalkottam a hipotéziseim teszteléséhez szükséges változókat. Az adattisztítás során egy Outliert találtam, melyet a Kritika Utáni Vallásosság Skálán talált válaszbeállítódás miatt töröltem, így 224 adattal dolgoztam a statisztikai elemzések során.

3. Eredmények

Ahhoz, hogy megvizsgáljam, miként alakulnak változóim, valamint milyen statisztikai tulajdonságokkal rendelkeznek, leíró statisztikát kértem ki. A Dahling-féle Machiavellizmus skála tulajdonságait az 2. táblázatban, a Kritika Utáni vallásosság skála adatait a 3. táblázatban szemléltetem.

2. táblázat: Dahling-féle Machiavellizmus skála leíró statisztikai adatai

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás [SD]	Cronbach -alfa érték
[M] Kontroll iránti vágy alskála	224	5	20	12,46	3,41	$\alpha= 0,66$
[M] Kontroll Érzet alskála	224	3	15	7,73	2,53	$\alpha= 0,72$
[M] Mások iránti bizalmatlanság alskála	224	4	20	8,34	3,35	$\alpha= 0,68$
[M] Amoralitás alskála	224	4	19	7,18	3,36	$\alpha=0,78$
[M] Teljes Mach-skála	224	19	62	35,72	7,48	$\alpha= 0,69$
Valid N	224					

Forrás: Saját szerkesztés

3. táblázat: Kritika Utáni Vallásosság Skála leíró statisztikai adatai

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás [SD]
Transzcendencia bevonása	224	-2,36	1,88	0,00	1,00
Szimbolikus Értelmezés	224	-2,55	2,06	0,00	1,00
Vallási Attitűdök	224	1	4	2,60	1,13
Valid N	224				

Forrás: Saját szerkesztés

A csoportokat tekintve az ortodoxia csoportba 50, a külső kritika csoportba 56, a relativizmus csoportba 52, míg a második naivitás csoportba 66 személy tartozott.

A hipotéziseim teszteléséhez parametrikus tesztek, One-Way ANOVA próbát, valamint Pearsons-korrelációt alkalmaztam volna, azonban feltételek tesztelésénél egyik változóm esetében sem kaptam eredményül normális eloszlást. A central limit theorem értelmében, a nagy elemszámnak köszönhetően alkalmazhattam volna parametrikus próbákat, azonban a pontosabb eljárás érdekében az eljárás további részében nem-parametrikus próbákat alkalmaztam.

Hipotézis

Különbség van a Kritika Utáni Vallásosság skálán mért attitűdök között, machiavellizmus értékekben.

Első hipotézisem tesztelésére Kruskal-Wallis tesztet alkalmaztam. Ennek a próbának feltétele, hogy kitöltők és a minták függetlenek legyen egymástól, valamint, hogy a függő változó legalább ordinális típusú (ordinális, vagy skála típusú) legyen.

Függetlenség ellenőrzése: Az általam vizsgált személyek függetlenek egymástól, ugyanis minden alany egyszer töltötte ki kérdőívcsomagomat, válaszaik függetlenek voltak egymástól. A függetlenség kritériuma a fentiek értelmében teljesül.

Legalább ordinális típusú változók ellenőrzése: A tesztelés során használt függő változóm a(z) (M) Teljes Mach-skála változó, mely skála típusú, valamint a csoportosító változó. A függő változóra vonatkozó kritérium a fentiek értelmében teljesül.

Kruskal-Wallis tesztet alkalmazva, az eredmények azt mutatják, hogy különbség található a különböző vallási attitűdök között, machiavellizmus pontszám tekintetében $\chi^2[3, N=224] = 12,52$ $p = 0,006$.

Azonban a Kruskal-Wallis tesztből azt tudjuk meg, hogy különbség van a csoportok között, azonban azt nem, hogy mely csoportok között. Emiatt Mann-Whitney tesztek sorozatát végeztem. Miután elvégeztem minden csoport között a Mann-Whitney tesztet (az 1-2 csoport, az 1-3 csoport, az 1-4 csoport, a 2-3 csoport, a 2-4 csoport, valamint a 4-3 csoport között), a többszörös tesztelés miatt az utóelemzés során Bonfferoni-korrekcíót alkalmaztam, így a Bonfferoni-korrigált szignifikancia szint $\alpha=0,0083$ lett, s az eredmények ezen a szignifikancia szinten kerültek értelmezésre.

Az első Mann-Whitney tesztet az ortodoxia [1], valamint a külső kritika [2] csoportok között futtattam, melyek között nem találtam szignifikáns különbséget machiavellizmus érték

tekintetében $U = 1007,5$ $Z = -2,488$ $p = 0.013$ [2-tailed] $r = 0,16$, ahogy nem találtam szignifikáns különbséget sem az ortodoxia [1], valamint a relativizmus [3] csoportok között $U = 1222,0$ $Z = -0,523$ $p = 0.601$ [2-tailed] $r = 0,03$, sem az ortodoxia [1], valamint a második naivitás [4] csoportok között $U = 1602,5$ $Z = -0,265$ $p = 0,791$ [2-tailed] $r = 0,17$. A további Mann-Whitney tesztek eredményének értelmében nem találtam szignifikáns különbséget sem a külső kritika [2], valamint a relativizmus [3] csoportok között machiavellizmus érték tekintetében $U = 1112,0$ $Z = -2,117$ $p = 0.034$ [2-tailed] $r = 0,14$, sem a relativizmus [3], valamint a második naivitás [4] csoportok között $U = 1551,0$ $Z = -0,896$ $p = 0.370$ [2-tailed] $r = 0,05$.

A hat Mann-Whitney teszt közül egyedül egy tesztelés során, két csoport között találtam szignifikáns különbséget $U = 1158,00$ $Z = -3.551$ $p = 0.000$ [2-tailed] $r = 0,24$. Ennek értelmében szignifikáns különbség található a külső kritika [2], valamint a második naivitás [4] csoportjába tartozó személyek között, Mach-érték tekintetében. Ennek értelmében a külső kritika csoportjába tartozó vizsgált személyek magasabb machiavellizmussal jellemezhetők, mint a második naivitás csoportjába tartozók.

4. Megvitatás

Ebben a fejezetben kifejtem a vizsgálataimban kapott eredményeket, s összevetem azokat az elméleti bevezetőben ismertetett kutatások eredményeivel, valamint további következtetéseket igyekszek levonni az általam vizsgált változók közötti kapcsolatot és különbséget illetően.

Kutatásom célja nem volt más, mint hogy összefüggéseket térképezek fel a vallásos attitűdök háttérében, s hogy becsatlakozzak abba a szakirodalmi diszkurzusba, mely a valláspszichológián belül arra keresi a választ, hogy mik azok a meghatározó vonások, melyek kapcsolatban állnak a vallásossággal, vagy alakítják azt, hogy miként mutatkozik meg, vagy bontakozik ki egy-egy vallásos attitűd. Jelen kutatásban arra törekedtem választ találni, hogy miként alakulnak a Mach-értékek, valamint a Kritika Utáni Vallásosság Skála által megjelölt vallásos attitűdök, így az ortodoxia, a külső kritika, a relativizmus, valamint a második naivitás esetében.

Hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a fent definiált vallásos attitűdű csoportok között különbség található Mach-értékben. Az eredmények értelmezésekor valóban szignifikáns különbséget találtam két csoport között, pontosabban a külső kritika, valamint a második naivitás tartományába sorolható személyek körében. Az eredmények értelmében a külső kritika csoportba tartozó vizsgált személyek magasabb machiavellizmussal jellemezhetők, mint a második naivitás csoportjába tartozók. A második naivitás mátrixába tartozó egyének nagyobb nyitottsággal jellemezhetők, ami más vallások és spirituális felfogások elfogadását és befogadását illeti, mindemellett azonban gyengébb kapcsolat köti ezeket a személyeket a transzcendenshez [Martos és mtsai., 2009]. A külső kritika mátrixába tartozó egyének inkább szó szerint értelmezik a Bibliai tartalmakat, de tagadják azokat, a transzcendenst kizárva, s főként a racionális tudományok, azok eredményei mentén gondolkodnak [Martos és mtsai., 2009]. Wulff meglátásai szerint [1991; 1997], ebbe a tartományba olyan személyek sorolhatók, akik válogatás nélkül vallásellenes orientációkkal rendelkeznek. A külső kritika negyedébe eső személyek tehát, bár kis mértékben dogmatikusak, de kevésbé tisztességesek, valamint gyenge alkalmazkodó képességgel jellemezhetők [Duriez, 2000]. A két csoport egymással teljes mértékben ellentétes, ami a két dimenziót illeti, melyen a csoportok értelmezhetőek. A második naivitás a transzcendencia magas bevonásával, valamint a Biblia és a vallásos szövegek szimbolikus értelmezésével

társul, míg a külső kritika a transzcendencia tagadásával, és az egzakt, szó szerinti értelmezéssel.

Amögött, hogy a külső kritika tartományába eső személyek magasabb machiavellizmussal jellemezhetők, állhat a kapocs, mely szerint a külső kritikával jellemezhető egyének, az alacsony szimbolikus értelmezés tengely korrelációit ismerve, kevésbé jellemezhetők empátiás készségekkel, morális kompetenciákkal, s hajlamosabbak előítéletességre [Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Duriez, 2004; Martos és mtsai., 2009]. Ezen vonások összefüggésbe állíthatók a magas machiavellizmussal is, melynél megfigyelhető, hogy a magas-mach személy tudva és akarva cselekszik azzal a céllal, hogy saját érdekeit elérje, mások eszközként való kihasználásával, így az empátia alacsony szintjét feltételezhetjük [Ali, Amorim & Chamorro-Premuzic, 2009], valamint mások érzelmeinek felismerése, a beleérző képesség is kevésbé jellemző a magas-mach személyekre [McIlwain, 2003; Szijjártó és Bereczkei, 2013], így láthatjuk körvonalazódni az összekötést a machiavellizmus, valamint a külső kritika között. Mindemellett elemi kapocs Kézdy, Martos és Urbán [2011] kutatásának eredménye is, mely azt találta, hogy azoknál az egyéneknél, akik kapcsolati közelségtől diszkomfortot éltek meg és bizonytalan kötődési stílussal (mely diszkomfort és kötődési stílus jellemző a machiavellista egyénekre) rendelkeztek, kapcsolat volt megfigyelhető az egyénben jelenlévő vallásos kétségekkel; azt pedig ismerjük, hogy a külső kritika tartományába eső egyének a transzcendencia tagadásával, a vallásos dogmák, jelenségek megkérdőjelezésével jellemezhetők. Így azt mondhatjuk, hogy a transzcendencia bevonásának mértéke, valamint az, hogy mennyiben értelmezi az egyén szimbolikusán a vallásos tartalmakat, kapcsolatban áll azzal, hogy az egyén mennyire lesz machiavellista.

Összességében kutatásom bekapcsolódik az eddigi szakirodalmi diskurzusba, ahol kirajzolódik egy gyenge, de körülhatárolható kapcsolat a vallásosság és a machiavellizmus között. A valláspszichológiában jelenleg is elemi kérdés, hogy milyen faktorok alakítják a különböző vallásos attitűdöket, s hogy melyek azok a vonások, melyek meghatározzák például a vallásos érettséget. Kutatásommal ezen kérdések megválaszolásához törekedtem hozzátenni, s eredményeimet értelmezve elmondható, hogy a machiavellizmus egy olyan faktor, mely befolyással lehet az egyén transzcendenciáról való gondolkodására, ahogy arra is, hogy miként értelmezi az egyén a Bibliai tartalmakat.

Irodalomjegyzék

- ABELL, L., BREWER, G., QUALTER, P., & AUSTIN, E. [2016]. Machiavellianism, emotional manipulation, and friendship functions in women's friendships. *Personality and Individual Differences*, 88, 108-113.
- ALI, F., & CHAMORRO-PREMUZIC, T. [2010]. The dark side of love and life satisfaction: Associations with intimate relationships, psychopathy and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 48[2], 228-233.
- ALI, F., AMORIM, I. S., & CHAMORRO-PREMUZIC, T. [2009]. Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 47[7], 758-762.
- ALLPORT, G. W., & ROSS, J. M. [1967]. Personal religious orientation and prejudice. *Journal of personality and social psychology*, 5[4], 432.
- AUSTIN, E. J., FARRELLY, D., BLACK, C., & MOORE, H. [2007]. Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side?. *Personality and individual differences*, 43[1], 179-189.
- AUSTIN, E. J., SAKLOFSKE, D. H., & EGAN, V. [2005]. Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual differences*, 38[3], 547-558.
- BAGDY, E. [1977]. *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- BAUMEISTER, R. F. [2002]. Religion and psychology: Introduction to the special issue. *Psychological Inquiry*, 13[3], 165-167.
- BERGER, P. L. [1967]. A sociological view of the secularization of theology. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 6[1], 3-16.
- BERTA J., CSABAI K. [2014]. *Szocializáció gyermek- és serdülőkorban. Elakadások, zavarok és kibontakozás*. Egyetemi Kari Jegyzet, Budapest.
- BREWER, G., BENNETT, C., DAVIDSON, L., IREEN, A., PHIPPS, A. J., STEWART-WILKES, D., & WILSON, B. [2018]. Dark triad traits and romantic relationship attachment, accommodation, and control. *Personality and Individual Differences*, 120, 202-208.
- CHRISTIE, R., GEIS, F. [1970]. *Studies in Machiavellianism*. San Diego: Academic Press.
- CZIBOR, A., & BERECZKEI, T. [2011]. Sikeresek-e a machiavellisták? Viselkedési stratégiák, személyiségjellemzők és narratív beszámolók társas dilemmahelyzetekben. *Pszichológia*, 31[4], 359-380.
- DELUGA, R. J. [2001]. American presidential Machiavellianism: Implications for charismatic leadership and rated performance. *The leadership quarterly*, 12[3], 339-363.
- DURIEZ, B. [2003]. Vivisectioning the religious mind: Religiosity and motivated social cognition. *Mental Health, Religion & Culture*, 6[1], 79-86.
- DURIEZ, B., & SOENENS, B. [2006]. Personality, identity styles, and religiosity: An integrative study among late and middle adolescents. *Journal of adolescence*, 29[1], 119-135.
- DURIEZ, B., FONTAINE, J. R., & HUTSEBAUT, D. [2000]. A further elaboration of the Post-Critical Belief scale: Evidence for the existence of four different approaches to religion in Flanders-Belgium. *Psychologica Belgica*, 40[3], 153-182.

- DURIEZ, B., SOENENS, B., & BEYERS, W. [2004]. Personality, identity styles, and religiosity: An integrative study among late adolescents in Flanders [Belgium]. *Journal of Personality*, 72[5], 877-910.
- ERIKSON, E. H. [1968]. *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- FERRELL, O. C., & GRESHAM, L. G. [1985]. A contingency framework for understanding ethical decision making in marketing. *Journal of marketing*, 49[3], 87-96.
- FLURRY, L. A., & SWIMBERGHE, K. [2016]. Consumer ethics of adolescents. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 24[1], 91-108.
- FURNHAM, A., RICHARDS, S. C., & PAULHUS, D. L. [2013]. The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and personality psychology compass*, 7[3], 199-216.
- GOOD, M., & WILLOUGHBY, T. [2006]. The role of spirituality versus religiosity in adolescent psychosocial adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 35[1], 39-53.
- HEGARTY, W. H., & SIMS, H. P. [1978]. Some determinants of unethical decision behavior: An experiment. *Journal of applied Psychology*, 63[4], 451.
- HERCZEG-KÉZDY, A., URBÁN, S., & MARTOS, T. [2018]. A vallásos orientáció mérésére kidolgozott 12 tételes Életkorfüggetlen IE Skála [Age-Univerzal IE Scale] magyar változata.
- HORVÁTH-SZABÓ, K. [2003]. Hazai vizsgálatok a Kritika utáni vallásosságskálával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58[1], 127-152.
- HUNT, S. D., & VITELL, S. [1986]. A general theory of marketing ethics. *Journal of macromarketing*, 6[1], 5-16.
- HUNT, S. D., & VITELL, S. J. [2006]. The general theory of marketing ethics: A revision and three questions. *Journal of macromarketing*, 26[2], 143-153.
- HUTSEBAUT, D. [1996]. Post-Critical Belief a New Approach To the Religious Attitude Problem1. *Journal of empirical theology*, 9[2], 48-66.
- INÁNCSI, T., LÁNG, A., & BEREZKEI, T. [2015]. Machiavellianism and adult attachment in general interpersonal relationships and close relationships. *Europe's journal of psychology*, 11[1], 139.
- JOHNSTONE, B., YOON, D. P., COHEN, D., SCHOPP, L. H., MCCORMACK, G., CAMPBELL, J., & SMITH, M. [2012]. Relationships among spirituality, religious practices, personality factors, and health for five different faith traditions. *Journal of religion and health*, 51[4], 1017-1041.
- JONASON, P. K., LYONS, M., & BETHELL, E. [2014]. The making of Darth Vader: Parent-child care and the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67, 30-34.
- JONASON, P. K., STROSSER, G. L., KROLL, C. H., DUINEVELD, J. J., & BARUFFI, S. A. [2015]. Valuing myself over others: The Dark Triad traits and moral and social values. *Personality and Individual Differences*, 81, 102-106.
- JONES, D. N., & PAULHUS, D. L. [2011]. Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex. *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions*, 249-269.
- KEYES, C. L., & REITZES, D. C. [2007]. The role of religious identity in the mental health of older working and retired adults. *Aging and Mental Health*, 11[4], 434-443.

- KÉZDY, A., MARTOS, T., URBÁN, S., & HORVÁTH-SZABÓ, K. [2010]. A vallásos attitűdök, a megküzdési módok és a lelki egészség összefüggései serdülő-és fiatal felnőttkorban= The relationship between religious attitudes, coping strategies, and mental health in adolescence and young adulthood. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 11[1], 1-16.
- KOENIG, H. G. [2003]. Religion, spirituality and health: an American physician's response. *The Medical Journal of Australia*, 178[2], 51-52.
- KOENIG, H. G., & COHEN, H. J. [Eds.]. [2002]. *The link between religion and health: Psychoneuroimmunology and the faith factor*. Oxford University Press.
- KOENIG, H., PARKERSON JR, G. R., & MEADOR, K. G. [1997]. Religion index for psychiatric research. *The American Journal of Psychiatry*, 154[6], 885-886.
- KRAUT, R. E., & LEWIS, S. H. [1975]. Alternate models of family influence on student political ideology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31[5], 791.
- KRAUT, R. E., & PRICE, J. D. [1976]. Machiavellianism in parents and their children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33[6], 782.
- LÁNG, A., & ABELL, L. [2018]. Relationship between interparental functioning and adolescents' level of Machiavellianism: A multi-perspective approach. *Personality and Individual Differences*, 120, 213-221.
- LÁNG, A., & ABELL, L. [2018]. Relationship between interparental functioning and adolescents' level of Machiavellianism: A multi-perspective approach. *Personality and Individual Differences*, 120, 213-221.
- LÁNG, A., & BIRKÁS, B. [2015]. Machiavellianism and parental attachment in adolescence: Effect of the relationship with same-sex parents. *Sage Open*, 5[1].
- LÁNG, A., & LÉNÁRD, K. [2015]. The relation between memories of childhood psychological maltreatment and Machiavellianism. *Personality and Individual Differences*, 77, 81-85.
- LIU, C. C. [2008]. The relationship between Machiavellianism and knowledge sharing willingness. *Journal of Business and Psychology*, 22[3], 233-240.
- LONGENECKER, J. G., MCKINNEY, J. A., & MOORE, C. W. [2004]. Religious intensity, evangelical Christianity, and business ethics: An empirical study. *Journal of business ethics*, 55[4], 371-384.
- LUHTANEN, R., & CROCKER, J. [1992]. A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. *Personality and social psychology bulletin*, 18[3], 302-318.
- MACCOBY, E. E. [1994]. The role of parents in the socialization of children: An historical overview. In R. D. Parke, P. A. Ornstein, J. J. Rieser, & C. Zahn-Waxler [Eds.], *A century of developmental psychology* [p. 589–615]. American Psychological Association.
- MACHIAVELLI, N. [2020]. *A fejedelem – Helikon Zsebkönyvek 4*. Budapest: Helikon Kiadó.
- MALTBY, J., & DAY, L. [2003]. Religious orientation, religious coping and appraisals of stress: Assessing primary appraisal factors in the relationship between religiosity and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 34[7], 1209-1224.
- MARTOS, T., KÉZDY, A., ROBU, M., URBÁN, SZ. HORVÁTH-SZABÓ, K. [2009]: Újabb adatok a Kritika Utáni Vallásosság Skála alkalmazásához – Elmélet és módszertan. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64[4]. 643–669.

- MCILWAIN, D. [2003]. Bypassing empathy: A machiavellian theory of mind and sneaky power. In *Individual Differences in Theory of Mind: Implications for Typical and Atypical Development*. Psychology Press.
- MESKO, N., LANG, A., ANDREA, C., SZIJARTO, L., & BERCZKEI, T. [2014]. Compete and compromise: Machiavellianism and conflict resolution. *EJBO: Electronic Journal of Business Ethics and Organizational Studies*.
- OJHA, H. [2007]. Parent-child interaction and Machiavellian orientation. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 33, 285-289.
- PACIOTTI, B., RICHERSON, P., BAUM, B., LUBELL, M., WARING, T., MCELREATH, R., ... & EDSTEN, E. [2011]. Are religious individuals more generous, trusting, and cooperative? An experimental test of the effect of religion on prosociality. In *The economics of religion: Anthropological approaches*. Emerald Group Publishing Limited.
- PALOUTZIAN, R. F., RICHARDSON, J. T., & RAMBO, L. R. [1999]. Religious conversion and personality change. *Journal of personality*, 67[6], 1047-1079.
- PARGAMENT, K. I. [2001]. *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford press.
- PARK, C. L. [2007]. Religiousness/spirituality and health: A meaning systems perspective. *Journal of behavioral medicine*, 30[4], 319-328.
- PAULHUS, D. L., & WILLIAMS, K. M. [2002]. The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36[6], 556-563.
- PROSHANSKY, H. M., FABIAN, A. K., & KAMINOFF, R. [1983]. Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of environmental psychology*.
- RANDOLPH-SENG, B., & NIELSEN, M. E. [2007]. Honesty: One effect of primed religious representations. *The international journal for the psychology of religion*, 17[4], 303-315.
- ROBINSON, L. C. [1994]. Religious orientation in enduring marriage: An exploratory study. *Review of Religious Research*, 35, 207-218.
- ROHNER, R. P., KHALEQUE, A., & COURNOYER, D. E. [2005]. Parental acceptance-rejection: Theory, methods, cross-cultural evidence, and implications. *Ethos*, 33[3], 299-334.
- SANDAGE, S. J., & HARDEN, M. G. [2011]. Relational spirituality, differentiation of self, and virtue as predictors of intercultural development. *Mental Health, Religion & Culture*, 14[8], 819-838.
- SANDAGE, S. J., & JANKOWSKI, P. J. [2010]. Forgiveness, spiritual instability, mental health symptoms, and well-being: Mediator effects of differentiation of self. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2[3], 168.
- SCHEPERS, D. H. [2003]. Machiavellianism, profit, and the dimensions of ethical judgment: A study of impact. *Journal of Business Ethics*, 42[4], 339-352.
- SHULTS, F. L., & SANDAGE, S. J. [2006]. *Transforming spirituality: Integrating theology and psychology*. Baker Academic.
- SINGH, P., & BANO, S. [2017]. Effect of Intrinsic-Extrinsic Religiosity on the Psychological Well-being of Adolescents. *Journal of Psychosocial Research*, 12[1].
- SZÍJJÁRTÓ, L., & BERCZKEI, T. [2013]. Cold-minded thinking? The role of emotional intelligence and emotional stability in Machiavellian decision-making. *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiatriai Tarsasag Tudomanyos Folyoirata*, 28[3], 221-228.

- TALMÁCSI, G., OROSZ, G., BIRKÁS, B., & BEREZKEI, T. [2012]. A Dahling-féle machiavellizmus skála validálása. *Alkalmazott Pszichológia*, 3, 63-82.
- TAN, J. H., & VOGEL, C. [2008]. Religion and trust: An experimental study. *Journal of Economic Psychology*, 29[6], 832-848.
- TANG, T. L. P., & CHEN, Y. J. [2008]. Intelligence vs. wisdom: The love of money, Machiavellianism, and unethical behavior across college major and gender. *Journal of Business Ethics*, 82[1], 1-26.
- URBÁN, S., KÉZDY, A., & MARTOS, T. [2011]. THE RELATIONSHIP BETWEEN ADULT ATTACHMENT AND RELIGIOUS DOUBTS. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica Latina*, 56[2].
- VERNON, P. A., VILLANI, V. C., VICKERS, L. C., & HARRIS, J. A. [2008]. A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences*, 44[2], 445-452.
- VESELKA, L., SCHERMER, J. A., & VERNON, P. A. [2011]. Beyond the big five: The dark triad and the supernumerary personality inventory. *Twin Research and Human Genetics*, 14[2], 158-168.
- VITELL, S. J., PAOLILLO, J. G., & SINGH, J. J. [2005]. Religiosity and consumer ethics. *Journal of business ethics*, 57[2], 175-181.
- WRIGHT, L. S., FROST, C. J., & WISECARVER, S. J. [1993]. Church attendance, meaningfulness of religion, and depressive symptomatology among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 22[5], 559-568.
- WULFF, D. [1991]. *Psychology of Religion, Classic and Contemporary Views*. New York.
- YSSELDYK, R., MATHESON, K., & ANISMAN, H. [2010]. Religiosity as identity: Toward an understanding of religion from a social identity perspective. *Personality and Social Psychology Review*, 14[1], 60-71